

УДК 81'243:37.091.3

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.ped.2025.3.7>

Олексій ОСКИРКО

кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних та природничих дисциплін, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», pavlovich-@ukr.net
ORCID: 0000-0001-8486-9173

МОВНА ОСОБИСТІТЬ ЯК ПРІОРИТЕТ СУЧАСНОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ ОРІЄНТИРИ

У статті розглянуто мовну особистість як ключову мету та пріоритет сучасної мовної освіти в умовах трансформації освітньої парадигми. Автор акцентує увагу на необхідності переосмислення цілей викладання української мови в контексті формування комунікативної, культурної, соціальної та духовної компетентностей. Аналізуються теоретичні засади становлення мовної особистості, зокрема концепції провідних українських лінгводидактів, які обґрунтовують важливість особистісно орієнтованого й діяльнісного підходу до мовного навчання. У центрі дослідження – взаємозв'язок мови й мовлення, їх роль у формуванні національної ідентичності та соціокультурної адаптації учня. Особливу увагу приділено ролі текстоцентричного навчання, а також впливу навчального середовища на розвиток мовної особистості. Висвітлено значення компетентнісного підходу, що передбачає інтеграцію знань, умінь, цінностей та особистісних якостей учнів.

У статті також проаналізовано психолого-педагогічні чинники, що впливають на ефективне мовленнєве зростання учнів. Підкреслюється значення мотивації, інтересу до навчання, внутрішньої потреби самореалізації через мову. Обґрунтовано зміну ролі вчителя в умовах Нової української школи – від транслятора знань до фасилітатора, тьютора та організатора навчальної взаємодії. Розкрито можливості інтеграції медіаосвіти, інноваційних освітніх технологій та цифрових ресурсів у формуванні мовної особистості. У статті наводяться практичні орієнтири щодо застосування комунікативних методик, проєктного навчання, творчих вправ та аналізу медіатекстів. Зроблено висновки, що лише цілісний, культуротворчий та гуманістичний підхід до мовної освіти сприятиме формуванню активного, національно свідомого громадянина, здатного ефективно комунікувати в сучасному соціокультурному просторі.

Ключові слова: мовна особистість, мовна освіта, компетентнісний підхід, мовна компетентність, шкільне навчання, лінгводидактика, НУШ, комунікативні методики.

Oleksii OSKYRKO. LINGUISTIC PERSONALITY AS A PRIORITY OF MODERN LANGUAGE EDUCATION: CONCEPTUAL PRINCIPLES AND PRACTICAL GUIDELINES

The article examines the concept of linguistic personality as a key goal and priority of contemporary language education within the context of an evolving educational paradigm. The author emphasizes the need to rethink the objectives of teaching the Ukrainian language with a focus on developing students' communicative, cultural, social, and spiritual competencies. Theoretical foundations of linguistic personality formation are analyzed, particularly the concepts developed by leading Ukrainian linguodidacts, who justify the importance of a student-centered and activity-based approach to language instruction. Central to the study is the interrelation between language and speech, and their roles in shaping national identity and facilitating students' sociocultural adaptation. Special attention is given to the role of text-centered learning and the influence of the educational environment on the development of linguistic personality. The significance of the competence-based approach is highlighted, which integrates knowledge, skills, values, and personal traits of learners. The transformation of the teacher's role in the New Ukrainian School is substantiated – from a transmitter of knowledge to a facilitator and organizer of educational interaction. The article provides practical guidelines for forming a linguistic personality through communicative methods, project-based learning, and media text analysis. It concludes that only a holistic, culture-forming, and humanistic approach to language education can foster the development of active, nationally conscious citizens. The findings of this study can be applied in the theoretical training of future teachers, the development of curricula and textbooks, and everyday teaching practice.

Key words: linguistic personality, language education, competence-based approach, language competence, school education, linguodidactics.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування української освіти ключовим завданням стає формування мовної особистості – носія національної культури, мислячого, комунікативно активного, рефлексивного громадянина. Потреба переосмислення освітніх пріоритетів зумовлена глобальними соціокультурними змінами, необхідністю інтеграції особистості в сучас-

ний комунікативний простір та формування ціннісних орієнтирів на основі національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування мовної особистості досліджується у працях відомих українських науковців: Л. Мацько, С. Єрмоленко, О. Біляєвої, М. Пентилюк, С. Карамана, О. Хорошковської, Т. Донченко, О. Горошкіної. Зокрема,

М. Пентилюк розробила концепцію п'яти компетентностей, які забезпечують функціональну повноцінність мовної особистості: мовної, мовленнєвої, предметної, прагматичної та комунікативної [8, с. 65]. А. Богуш акцентує на важливості національно маркованої мови у продукуванні висловлювань учнів [2, с. 13]. У працях Дж. Брунера підкреслюється значення мовлення у формуванні ідентичності особистості та її соціокультурній інтеграції.

Актуальність дослідження зумовлена зростаючою потребою у формуванні мовної особистості в контексті сучасних освітніх трансформацій. У процесі глобалізації та активного інформаційного обміну зростає значення здатності особистості ефективно й адекватно комунікувати, усвідомлювати себе як представника української національної культури. Сучасний здобувач освіти має не лише опанувати мовні норми, а й формувати навички критичного мислення, риторичної майстерності, соціокультурної адаптації. Саме тому мовна освіта повинна бути орієнтована не лише на знання, а й на формування інтегральних компетентностей, що забезпечують мовленнєву автономність і креативність. Розвиток мовної особистості дає змогу школярам бути активними суб'єктами комунікативного простору, ефективно взаємодіяти в полікультурному середовищі. У зв'язку з цим особливої уваги набуває переосмислення цілей, змісту та методів викладання української мови. Це завдання особливо актуальне для сучасної школи, яка має стати осередком формування особистості, здатної до життєвого самовизначення через мову. Отже, проблема формування мовної особистості є не лише дидактично важливою, а й соціально значущою.

Теоретичні засади дослідження. У центрі сучасних лінгводидактичних досліджень перебуває поняття мовної особистості, яке в різні періоди осмислювалося в працях українських і зарубіжних учених. Методологічною основою аналізу виступили праці Л. Мацько, С. Єрмоленко, О. Біляєвої, М. Пентилюк, А. Богуш, О. Хорошковської, С. Карамана, О. Горошкіної, які заклали підґрунтя для концептуалізації мовної особистості як інтегративної якості, що формується в освітньому процесі.

Крім того, дослідження спирається на когнітивно-дискурсивні підходи до аналізу мови (Дж. Брунер, М. Халлідей), концепцію культурної ідентичності, теорію комунікативної компетентності Д. Хаймса та інтегративну модель мовленнєвої діяльності (О. Леонт'єв, В. Маранцман).

Також у роботі враховано положення компетентнісного підходу, визначеного в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, і принципи гуманізації, демократизації та особистісної орієнтації навчання, що є ключовими у сучасній освітній парадигмі.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування концептуальних засад і практичних орієнтирів реалізації ідеї мовної особистості в системі сучасної шкільної освіти.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: визначити сутність мовної особистості в контексті сучасної лінгводидактики; охарактеризувати компетентнісний потенціал мовної особистості; проаналізувати ефективні педагогічні стратегії реалізації концепції мовної особистості в шкільній практиці; визначити роль учителя як фасилітатора у процесі формування мовної особистості учня.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використано системний, діяльнісний, особистісно орієнтований та компетентнісний підходи, що дозволили комплексно розглянути формування мовної особистості в освітньому процесі.

Основними методами виступили:

- аналіз психолого-педагогічної та лінгводидактичної літератури, що дозволив визначити понятійно-термінологічний апарат;
- порівняльний аналіз навчальних програм і підручників української мови (5–11 класи), з метою виявлення дидактичного потенціалу формування мовної особистості;
- структурно-функціональний аналіз освітніх практик, орієнтованих на формування комунікативної, риторичної та соціокультурної компетентностей;
- моделювання освітніх ситуацій і проектування методичних рекомендацій щодо реалізації концепції мовної особистості в освітньому середовищі.

Методологічною інновацією дослідження є інтеграція традиційних лінгводидактичних принципів із сучасними освітніми технологіями (проектним, кейс-методом, медіаосвітніми практиками), що відповідає завданням нової української школи.

Виклад основного матеріалу. У сучасних соціокультурних умовах мовна освіта набуває особливої ваги як інструмент формування особистості, здатної до ефективної мовної взаємодії, усвідомлення себе як носія національної культури, активного учасника громадянського суспільства. Однією з ключових категорій нової освітньої парадигми виступає мовна

особистість, що у лінгводидактичному дискурсі розглядається як інтегрована якість, яка формується в процесі засвоєння мови й реалізується в мовленнєвій діяльності. Така особистість здатна не лише відтворювати мовні норми, а й продукувати власні, осмислені, доречні, креативні висловлювання, адаптовані до соціальних і комунікативних умов.

Поняття «мовна особистість» виражається через наявність у суб'єкта п'яти основних компетентностей, виділених М. Пентлюк: мовної, мовленнєвої, предметної, прагматичної та комунікативної [6]. Саме така структура дозволяє здійснювати комплексну мовну підготовку учнів, орієнтовану не лише на засвоєння мовних норм, а й на оволодіння функціональними способами мовленнєвого впливу. Учень повинен не лише знати граматику, лексику, стилістику мови, а й вміти аргументовано висловлюватися, будувати зв'язні тексти, вести діалог, дискусію, публічний виступ. Таким чином, мова перестає бути ізольованим предметом, а трансформується в засіб соціалізації, самореалізації та когнітивного розвитку.

Особливу роль у цьому контексті відіграє текстоцентричне навчання, яке ґрунтується на роботі з різножанровими автентичними текстами. Це дозволяє не лише розширювати мовний досвід учнів, а й формувати читацьку культуру, критичне мислення, розуміння контексту, міжтекстових зв'язків, авторської позиції. Такий підхід забезпечує формування навичок критичного аналізу, мовленнєвої компетентності, стилістичного чуття. Згідно з позицією Л. Шиянюк, саме текст виступає ефективним засобом розвитку риторичної культури учнів, зокрема їхнього вміння адаптувати мовлення до комунікативної ситуації, враховуючи мету, адресата, контекст і очікуваний результат [11, с. 372].

Сучасна мовна освіта передбачає впровадження інноваційних педагогічних технологій, які забезпечують особистісно зорієнтований та діяльнісний підходи. Це зумовлює необхідність моделювання навчально-комунікативних ситуацій: участь учнів у дискусіях, дебатах, створення проєктів, написання есе, робота з медіатекстами, ведення блогів, подкастів тощо. Така діяльність сприяє формуванню в учнів комунікативної гнучкості, аргументаційних навичок, вміння формулювати та відстоювати власну позицію [7, с. 18]. Учні навчаються не лише правильно говорити, а й слухати, ставити питання, узагальнювати, узгоджувати позиції, досягати компромісу – тобто функціонувати у справжньому мовному середовищі.

Не менш важливою є трансформація ролі вчителя. В умовах Нової української школи педагог виступає фасилітатором, тьютором, організатором комунікативної взаємодії, що забезпечує підтримку учня в процесі пізнання мови як живого явища. Завдання вчителя – створити ситуацію, яка активізує пізнавальний інтерес, мотивує до діяльності, забезпечує співпрацю та взаємодію. Згідно з концепцією А. Хуторського, методи навчання повинні бути гнучкими, варіативними, такими, що враховують як індивідуальні особливості учнів, так і специфіку мовного матеріалу [5].

Показово, що в змісті сучасних підручників і програм поступово відбувається орієнтація на формування мовної особистості: збільшено кількість комунікативно спрямованих завдань, удосконалено структуру мовного матеріалу, передбачено роботу з медіатекстами, інтерактивними платформами, творчими видами діяльності, що сприяє реалізації концепції компетентнісного підходу. Освітні програми містять чітко окреслені результати навчання, які передбачають не лише знання, а й уміння їх застосовувати у практичному мовленні.

Особливе місце в освітньому процесі посідає розвиток медіаграмотності. Аналіз і критичне осмислення сучасних медіатекстів дозволяють учням розпізнавати фейки, маніпуляції, формувати власну інформаційну позицію. Це є важливою частиною формування свідомої мовної особистості, здатної до адекватної реакції в інформаційному просторі.

Таким чином, формування мовної особистості є складним інтегративним процесом, який вимагає переосмислення цілей, методів і змісту навчання мови, орієнтації на гуманістичні та культуротворчі цінності, а також активного використання потенціалу міждисциплінарних зв'язків. Реалізація цього процесу можлива лише за умови системної підготовки вчителя, підтримки учнівського інтересу, постійного оновлення навчального змісту та методичного інструментарію. Мовна особистість – це не лише результат навчання, а й ціль, процес і перспективний вектор мовної освіти в умовах змін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У межах сучасної лінгводидактики мовна особистість визначається як головна мета й водночас центральний суб'єкт мовної освіти, здатний ефективно функціонувати в полікультурному суспільстві. Формування мовної особистості передбачає інтеграцію мовної, мовленнєвої, комунікативної,

соціокультурної, риторичної та прагматичної компетентностей. Найефективнішим засобом реалізації цієї мети є текстоцентричний підхід, що забезпечує комунікативну спрямованість навчального процесу, виховує риторичну культуру, розвиває критичне мислення та креативність. Комунікативна діяльність, змодельована на уроці, створює умови для набуття учнями практичного мовного досвіду, наближеного до реального життя. Успішне формування мовної особистості можливе лише за умови комплексної взаємодії усіх учасників освітнього процесу та зміненої ролі вчителя, який повинен виступати фасилітатором, модератором і партнером у навчальній діяльності.

Важливим є врахування індивідуальних особливостей учнів, їхнього мовного досвіду, інтересів і потреб, що забезпечує реалізацію особистісно зорієнтованого підходу. В умовах динамічного розвитку інформаційного суспільства мовна освіта має бути відкритою до інновацій, гнучкою та культуротворчою. Отже, компетентісна, особистісно та діяльнісно зорієнтована модель навчання української мови є передумовою формування повноцінної мовної особистості, що здатна до соціальної активності, критичного мислення та національно-культурного самовираження.

Ураховуючи складність і багатовимірність феномена мовної особистості, перспективними напрямками подальших досліджень є:

Емпіричне вивчення процесу формування мовної особистості в реальному освітньому середовищі на різних етапах навчання (початковий, базовий, профільний рівні).

Розроблення і апробація дидактичних моделей навчання, що інтегрують текстоцентричний, проєктний і компетентісний підходи.

Дослідження впливу цифрового контенту, соціальних мереж і штучного інтелекту на формування мовних і комунікативних практик учнівської молоді.

Оцінка рівня сформованості мовної особистості через створення спеціалізованих діагностичних інструментаріїв (тестів, опитувальників, мовленнєвих портфоліо).

Узагальнення досвіду впровадження інноваційних технологій навчання української мови в межах регіональних і всеукраїнських педагогічних експериментів.

Актуальним також залишається завдання підготовки вчителя-фасилітатора, здатного організувати освітній процес відповідно до потреб особистості, що формується. У цьому контексті необхідне оновлення змісту фахової освіти педагогів-філологів, зокрема в частині практичного оволодіння інноваційними методиками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bakhov I. Dialogue of Cultures in Multicultural Education. *World Applied Sciences. Journal* 29 (1), 2014.
2. Богущ А. М. Вплив середовища на формування мовної особистості. *Інноваційні технології викладання української мови та літератури в школі і ВНЗ: проблеми і пошуки*. Житомир, 2004. С. 12–17.
3. Горошкіна О. М., Кузьмішина О. С., Мордовцева Н. В. Формування мовної особистості учня. Луганськ, 2009. 304 с.
4. Енциклопедія освіти: Акад. пед. наук України / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Кучеренко І. А. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Херсон, 2015. 560 с.
6. Культура української фахової мови: навчальний посібник / за ред. Л.І. Мацько. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
7. Осирко О. П. Нестандартні уроки української мови: інноваційний підхід до навчання в сучасній українській школі. Одеса. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 80. Т. 2. 2025. С. 17–20.
8. Пентиліук М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей. Київ: Ленвіт, 2011. 256 с.
9. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник / за ред. М. І. Пентиліук. Київ: Ленвіт, 2003. 149 с.
10. Фурсова Л. Від літературної компетенції – до життєвої компетентності. *Українська мова й література в середніх школах*. 2005. № 5. С. 12–21.
11. Шиянок Л. Текст як основа формування риторичної культури студентів-нефілологів. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2010. Вип. 30. С. 371–377.

Дата надходження статті: 29.07.2025

Дата прийняття статті: 20.08.2025

Опубліковано: 05.11.2025